

בענין בנין בית המקדש והקרבת קרבנות בזמן הזה

(מהדורה א' – ה' מרחשוון - יום השנה לפטירת מרן הגה"ק רצ"ה קלישר זי"ע)

ענף א'

הקרבת קרבנות בזמן הזה

פרק א'

רבי עקיבא אייגר וחתם סופר ותלמידיהם

אלו דברי התלמוד ירושלמי: (פ"ה דמעשר שני ה"ב) "אמר רבי אחא זאת אומרת שבית המקדש עתיד להיבנות קודם למלכות בית דוד דכתיב (דברים לב) ודם ענב תשתה חמר ואת אמרת הכין", כלומר דבנין בית המקדש יהיה קודם למלכות בית דוד, וכן פירש התוס' יו"ט במס' מעשר שני, יעו"ש.

והנה דברי התוס' יו"ט אלו הובא הרבה בספרי רבותינו, ונקטו כן לעיקר ויסוד, ובראשם ה"ה הגאון רבי צבי הירש קאלישער זצוק"ל,¹ בספרו הנפלא דרישת ציון, ומזה ומעוד הרבה ראיות העלה שיש מצוה וחיוב לבנות בית המקדש ולהקריב קרבנות, ובתוך הדברים כתב שכן נקט רבו הגאון רע"א וחתנו החת"ס להלכה למעשה, ורעק"א שלח להחתם סופר שישתדל אצל השלטון לקבל רשות להקריב [קרבנות]. וכן כתב החת"ס בעצמו בשו"ת יו"ד (סי' רלו), ע"ש.

¹ אודות הגה"ק רבי צבי הירש קאלישער זצ"ל מצינו במילי דהספדא (תיקן שלמה הספד ג', עמוד ק' ע"ב) שדרש הגאון רבי זלמן שפיצער זצ"ל מוויען, חתן החתם סופר, בז' אדר ראשון תרל"ה, והספיד שם ארבעה צדיקים גדולי ישראל, השואל ומשיב, המנחת חינוך, והצדיק מגריידיץ, ורביעי בקודש הגאון השלם המפורסם מו"ה הירש קאלישער אבד"ק טהארן בפרייסען, גאון מפורסם וחוקר גדול, הכה בשבט פיו את הרשעים והאפיקורסים, הובר חיבורים רבים נפלאים באמונת אמת והתעסק לטובת ארץ ישראל מאוד ועשה על זה חיבור נורא.

עוד מצינו במכתבים של מרן הגאון רבי שמעון סופר מקראקא (בנו ותלמידו של מרן החת"ס, מכתב סופר מכתב קצא) שכתב הסכמה לספר מסעות שמעון, וז"ל שם: ועיני ראו הכתבים אשר הריצו אליו הצדיקים נוחי עדן, הגאון מו"ה אליהו גוטמאכער זצוק"ל הנודע ומפורסם בתורתו וקדשתו, והרב הגאון מו"ה צבי הירש קאלישער זצוק"ל, ושבו רבנו מעשיהו ואמרנו לפעלא טבא, בכך עלי הני גדולי ישראל קא סמיכנא, לבקש מאחב"י לתמוך ידי הרבני היקר הזה בכל אופן המועיל להפיק רצונו הטוב.

וכן כתבו נכדיו הרבנים הגאונים המפורסמים הגאון החתן סופר, והגאון בעל התעוררת תשובה מערלוי ז"ע.

החתן סופר נכדו הבכור של מרן החת"ס כתב בספרו חתן סופר (אורח חיים, שער הקרבנות): קדוש זקיני אורן של ישראל רבינו בעל חתם סופר ז"ל זי"ע שקל וטרי ביו"ד סי' רל"ו עם חותנו קדוש זקיני אורן של ישראל רבינו עקיבא איגר ז"ל זי"ע, ע"ד אפשרות להקריב קרבנות בזה"ז, אשר התעורר קדוש זקיני רע"א ז"ל לבקש מהשר שיתן רשיון להקריב, והנה קדוש זקני בעל חתם סופר דיבר שם באותה תשובה בקצרה, יען כי על לבו פתוח כפתחו של אולם ודעתו רחבה מני ים דיבר, אבל לעני בדעת כמוני לא יספיק הקיצור וצריך אני להאריך קצת ללבן ולברר הענין ולהעריכו כשמלה פרוסה גם לחלושי ראות.... והנה דבר זה האפשרות להקריב קרבנות בזה"ז הוא נפתח בא' מקדמאי ה"ה בעל כפתור ופרח להרב מהו' יצחק הפרחי מחכמי צרפת, וכתב שם בפרק שישי שבשנת י"ז לאלף השישי עלה ר"ח מפריז ורצה להקריב שם קרבנות בירושלים עה"ק, והבאו דברים אלו גם בכפת תמרים סוכה לד' ע"ב לענין אתרוג של מעשר שני, גם בודע ביהודה מ"ק חלק או"ח סוף סי' ל"ה, השתמש בדברי הכפתור ופרח הנ"ל וגם בשו"ת יעב"ץ ח"א סי' צ"ט עמד על דברי כפתור ופרח הנ"ל, הביאו קדוש זקני ז"ל שם..... אבל נראה דאתי שפיר מציאות להקריב גם בזה"ז, ונבאר כל פרט ופרט כסדר אשר סדרנום דשפיר אפשר המציאות להקריב גם בזה"ז.

עד"ז גם הגאון רבי שמעון סופר גאב"ד ערלוי, בנו של הכתב סופר, התייחס לזה בספרו שו"ת התעוררת תשובה (או"ח סי' ר"פ), וז"ל: על אודות מה שהובא בשו"ת חת"ס (יו"ד סי' רל"ו) שמרן רבינו עקיבא איגר זצ"ל כתב אליו שישתדל לקבל רשות להקריב קרבנות בזמן הזה במקום מקדש מה נוורא.... שוב כתב באמצע התשובה וז"ל ראיתי רב אחד שמכח קושיא חמורה בעיניו...אינו רוצה לעיין באופני ההקרבה בזה"ז. ובמח"כ לא נעלם ממרן החת"ס זצ"ל שהי' בקי בקדשים וטהרות כאשרי' יושבי קושית הגמרא הלזו, וגם לא ממרן הרע"א, אך המה בנו יסודם על דברי הכפתור ופרח שהי' מן הראשונים בעלי התוס' שהביא מר' חיים מפאריז שאמר שיעלה לירושלים להקריב קרבנות....ע"כ.

והנה הגאב"ד ערלוי, לא הסתפק עם כתיבת תשובה בלבד אלא פעל בידיו לקיים. ובשנת תרפ"ה כתב מכתב להגה"ק רבי יוסף חיים זאנענפעלד זצ"ל ומבקש אצלו שישתדל אצל הממשלה דאז שיתנו רשות להקריב קרבנות בזמנינו, וזה לשונו, אחרי קידה לפני כהדר"ג באתי לעוררו, הנה בחסד עליון אשר נתן קצת חירות ויט עלינו חסד בעיני המלכים, ונתן כבוד לישראל וממשלה בארצנו הקדושה להתנהג הכל עפ"י התורה והמצוה, אולי הגיע עת דודים באתערותא דלתתא לתן לנו חן להרשות לנו לבנות מזבח להקריב עלי' קרבנות כאשר הי' בהתחלת בית שני וכמו שמבואר בירושלמי שתחלה יבנה בית המקדש, לכל הפחות מזבח להקריב עלי' קרבנות, נא יעויין בפירוש תוספת יו"ט מעשר שני פ"ה מ"ב בד"ה ותנאי הי' בדבר. וכבר התעורר בזה אבי אם אבי הגאון מה"ו עקיבא איגר זצ"ל וכתב בזה לאבי אבי הגאון חת"ס סופר זצ"ל כמבואר בשו"ת חת"ס (סי' רל"ו).

•

פרק ב'

רבי עקיבא אייגר בספרי הפוסקים

בספרי האחרונים מצינו שהרבו לדבר מבקשת הגרעק"א שנוכה לקבל רשות מהממשלה כדי להקריב קרבן פסח.

בספר קרנות המזבח (ווארשא תרפ"ח) כותב הגאון רבי יוקל סאבא זצ"ל אבד"ק טוטשין,² וז"ל: שקבלה בידי מהגה"ק רבי צדוק הכהן מלובלין זי"ע שכמה געגועים הי' לאותו צדיק יסו"ע מרן הגרע"א לקבל רשיון להקריב שם, וכתב לחתנו מרן החת"ס לבקש רשות משרי ירושלים, ומחמת שהחתם סופר הי' ממיעדי בית רוטשילד אשר להם יד ורגל בחצרות מלכים כנודע, על כן ביקש שישתדלו אצל השרים להשיג רשיון על זה.

גם מצאנו בכתבי המהרי"ץ חיות בספרו עבודת המקדש (סוף פרק ב') שכתב בזה"ל: חזרתי על כל הצדדים, ולא מצאתי שום דבר החוצץ היום להקריב קרבן פסח, אחר שיבנה היום מזבח, על מקום אשר היו בנוי בראשונה, אשר יכולים להגביל ולברר אחר העיון במשנה ובתלמוד המתעסקים בענינים אלו, וא"כ דברי ר"ח כהן דרצה להקריב קרבנות בירושלים בשנת י"ז לאלף הששי, וכן רצון הגאון מוהר"ר עקיבא איגר ז"ל, דגילה דעתו לבקש משרי ירושלים שיתנו רשות להקריב על מקום המזבח נכונה, ובענין כהן מיוחס כבר ביאר הגאון מהר"ם סופר, דגם בזמנינו יכולים להקריב ע"י כהני חזקה, ועתה כיון שביארתי אפשרות הקמת מזבח היום, הנני אביא ראיות, כי כן נהגו הרבה תנאים שהיו אחר חורבן הבית, והנהיגו להקריב קרבן פסח.

כתב בשו"ת תשורת שי (מהדורת תנינא סי' ס"ה)³ וז"ל בהמשך דבריו, בירושלמי ותוספתא פ"ח ניתן להם לישראל לבנות בית הבחירה היחיד עושה קרבן פסח ואין הציבור וכו' ועי' ירושלמי ותוס' יו"ט פ"ה מ"ב דמעשר שני (דבנין בית המקדש קודם מלכות בית דוד) ותפארת ישראל ריש מדות, ועי' מכות יט אפילו בכור נמי בזה"ז, ועי' תוס' שם שכתבו דמיירי אם עשה מזבח עי"ש.

גם בשו"ת בית יצחק (יו"ד ח"ב סי' פ"ג) דן אודות דעת הגאון רע"א הובא בשו"ת חת"ס יו"ד סי' רל"ו שרצה להקריב קרבן פסח בזה"ז, דמקריבין אע"פ שאין בית וטומאה מותר בציבור וכה"ג אין מעכב, ונשען על בעל כפתור ופרח שהביא שרבינו חיים אמר לבא לירושלים בשנת י"ז לאלף הששי להקריב קרבנות בזמן הזה, ומסתמא רק פסח רצה להקריב דאין לנו קרבנות ציבור שנקנים משקלים, דפסח דוחה טומאה והנודע ביהודה קמא או"ח ל"ה הביאו דבריו להלכה עי"ש, והאריך ליישב שיטתו.

בשו"ת יד יצחק (טאלשווא, ח"ג סי' רמט אות ד') מפלפל ללבן דעת מרן החתם סופר שאפשר להקריב קרבנות בזמן הזה.

² יעו"ש בהקדמה שהחפץ חיים עמד לפניו מלא קומתו, וכן החזון איש היה מעריצו כאחד מצדיקי הדור.
³ הובא בהערות שו"ת בית שלמה יו"ד סי' קכ"ה.

בשו"ת לבושי מרדכי (יו"ד קמא סי' קעג) מפלפל בשיטות החת"ם דאפשר להקריב קרבנות בזמן הזה, ומסיים לעשות ב"ד סמוכים בארה"ק כדברי הרמב"ם והרלב"ח, עיי"ש.

הגאון רבי משה נחום וואלערשטיין ראב"ד העדה החרדית בהסכמתו על ספר דרישת ציון תרע"ט, וז"ל: ובו גם רצוף אהבה במאמר העבודה בעניין עבודת בית המקדש בזמן הזה שדיברו בו גדולי הדורות שלפנינו ובתוכם רבותינו הק' מרן רע"א והחת"ס זי"ע ... וכהיום אשר כאשר חסדו שמו גבר עלינו והארנו כל האלה החדשות שנעשו בארץ לעת כזאת.

וכן הגאון בעל ילקוט אליעזר מפאקש זצ"ל העיר לסייע בדברי הגאון בעל התעוררת תשובה מערלוי במאמריו בקובץ תל תלפיות תרנ"ט.

וגם מהתשובה של הגה"ק רבי יוסף חיים זוננפלד, נראה שהסכים לזה שדעת רבותינו להקריב ולבנות המקדש כדברי התוס' יו"ט.

בספר בית אברהם (חלק ה') מהגאון רבי אברהם ביק מפרעסבורג זצ"ל זקינו של הגה"צ רבי יעקב יצחק ניימאן זצ"ל אבד"ק בעלזא מונטריאל, כתב דהגדולים וגאונים הסכימו עם הגאון בעל דרישת ציון, והביא דהגאון רבי שבתי שעפטיל ווייס אבד"ק שימנוי זצ"ל הביא ראיות דאפשר להקריב קרבנות בזמן הזה.

בספר אהל שלמה (ח"ב אות יב) מביאים בשם רביה"ק התפארת שלמה זי"ע, וז"ל בשנת תקפ"ט שהיתה התעוררת אז בעת ההוא על אודות להשיג רשיון מהשולטן להקריב קרבן פסח בירושלים והרה"ק התפארת שלמה זצ"ל שהי' כהן צדק הרגיש בקרב לבו פנימה את התעוררת, וזיקי אש התשוקה לעמוד לשרת עם הכהנים בעבודתם, התלקחו בקרבו והי' ללהבת שלהבת, בתקוותו כי בקרוב יצא הדבר מכח אל הפועל להקריב את קרבן פסח במועדו בירושלים ולכן כאשר מכל התעוררות לא נשארו רק ווכחיים ופלפולים ולא יצא הדבר מכח אל הפועל התמרמר התפארת שלמה ואמר: חבל! על שאבדו שעת הכושר⁴.

גם בס' משכנות לאביר יעקב (ח"ב ס"ג אות ב' דף יא) להגה"צ רבי מעשיל געלבשטיין זצ"ל תלמיד הרה"ק מקאצק והחי' הרי"ם כתב וז"ל: וכבר נודע מה שנתעוררו גדולי הדור בזמנינו לבנות מזבח, ולהקריב קרבנות ציבור או רק קרבן יחיד.

החזון איש (אהע"ז סי' ב' אות ז' כתב) וז"ל: לכן בזה"ז אי איתיהיב רשות להקריב ק"פ אין לבטל בשביל שאין לנו כהן מיוחס וסגי בבדיקות ד' אמהות, אף שאין לנו יחוס אבות עד כהן שעבד, ואפשר דהעמידו חכמים דבריהם אף כה"ג, ושמעתי שדנו בזה רבותינו אחרונים ז"ל,

⁴ ועי' בתפארת שלמה פ"א ראה (ד"ה אי כי אם) שהאריך לבאר למה המתינו ישראל קרוב לחמש מאות שנה עד שבנו הבית המקדש, ובסוף דבריו כתב ולזה גם בזמן הזה שאנו יודעים המקום של בית המקדש מ"מ צריך לבקש עליו כמו שכתוב לשכנו תדרשו ובאת שמה, כי אם היו כל בני ישראל מבקשים על דבר זה היה מקיים בהם ובאת שמה מיד הי' הגאולה במהרה בימינו ע"כ. ועד"ז בפרשת מסעי כתב התפארת שלמה וז"ל (ד"ה א"י כן מטה) והנה ההתעוררות הלזה של תשוקת הארץ כשתהיה באמת מעומק הלב שיאדיב באמת בנפשו על כבוד ארץ הקדושה, הנה בזה מעורר למעלה הרחמים והרצון על הגאולה במהרה וכו'. וצריך להתעורר בתשוקה להמשיך הדין הזה להתקיים 'לא תסוב נחלה למטה אחר' הם הישמעאלים ועל ידי כן יתקיים הדבר כי איש בנחלת מטה אבותיו ידבקו בני ישראל.

ועוד דנו משום חסרון תכלת לאבנט. [ולכאורה כוונתו להגאונים רעק"א וחת"ס הנ"ל, אבל כתב דלא ראה את התשובות רק שמע].

עיין עוד להלן (ענף ב' פרק ג') בדברי הגר"א אודות הקרבת קרבנות בזמן הזה.

*

והנה החולקים על רעיון של הקרבת קרבנות הם, הבנין ציון בסי' א' בחידושו דבעינן ריח ניחוח (ורבים חולקים על חידושו, ואף המסכימים לזה כותבים דבהערה משמים הוי ריח ניחוח, ולא בביאת המשיח), הגר"ד מקרלין בספרו 'שאלת דוד'. וחזן מהם לא מצאנו רב גדול מי שיחלוק על זה, ואדרבה דעת רוב גדולי ישראל אשר מפיהם אנו שותים היתה דאפשר להקריב קרבנות גם בזמן הזה, וכמו שנתבאר. ובספר יוסף חן אסף המחבר ריבוי מכתבים מגדולי ישראל שסעדו ותמכו באפשריות להקריב קרבנות בזמן הזה.⁵

.

ענף ב'

בנין בית המקדש קודם מלכות בית דוד

.

פרק א'

עד כה דברנו אודות הקרבת קרבנות, אמנם העיקר העולה מדברי הירושלמי הנ"ל הוא שבנין בית המקדש יהיה קודם ביאת המשיח, ובפשוטו הבנין יהיה ע"י אדם.

והנה דברי הירושלמי הובא בעשרות אחרונים.

השל"ה הק' (מאמר בית דוד ד"ה אומר אני) מתרץ בזה מה שקשה לו שבבנין יחזקאל שקאי על לעתיד הוזכרו בו חטאות ואשמות, ולכאורה לעתיד לבוא הלא יתבטלו כל הקרבנות

⁵ וכאן המקום להזכיר כי המכתבים שנדפסו בקוצבים שונים כמו בהפלס, ובהפוסק ועוד, ואח"כ נדפסו בספר "דובב שפתי ישנים" בשלשה כרכים שבו מופיעים כד' מאות מכתבים ומהם שנכתבו נגד הקרבת קרבנות ובנין בית המקדש קודם ביאת המשיח מכמה גדולי ישראל כמו החות דעת, הברכת חיים מאלטשטאט בשם הדברי חיים, האבני נזר והאור שמח ועוד, הם שקרים וכזבים ולא נכתבו מעולם בידי אלו החותמים עליו, אלא נעשה ע"י הזיפן המפורסם חיים בלאך (אשר הרב הענקין אמר עליו שהוא מין ומחלל שבת, כפי עדות עצמו בספרו אבן מקיר תזעק עמוד 8, 28, 38, 65), וכמו שהוכיח הזיפנות בקונטרס "מכתבים המזויפים על שמם של גדולי ישראל" שי"ל בירושלים שנת תשמ"ח (וע"ע בקובץ גינת ורדים ח"ד עמוד רל"ב, ועוד). ומוכרחים לומר דלדאבונינו היו מגדולי ישראל שנמשכו אחרי המכתבים של בלאך בלא יודעים שהאיש הוא זיפן (עי' שו"ת ציץ אליעזר חי"ב סי' מ"ז וספר משיב דברים ח"א סי' כ"ט) ואכמ"ל, ודי בזה.

כדאיתא במדרש שוח"ט וז"ל כל הקרבנות בטלין והתודה אינה בטילה, ותירץ השל"ה ע"פ הירושלמי שהאמור בנבואת יחזקאל יהיה קודם ביאת משיח בן דוד.

השאגת ארלי' בספרו גבורת ארי תענית יז: כתב על הירושלמי הנ"ל וז"ל: ודברי חז"ל שבירושלמי נאמנים עלינו, והרחמן יזכנו לבנין הבית ולימות המשיח עכ"ל.⁶ [ועיין להלן עוד מדבריו]

וכן הלכו בדרך זה תלמידיו של מרן החת"ס המפורסמים לוחמי מלחמת ה', ה"ה הגאון המהר"ם שיק זצ"ל (יו"ד סי' רי"ג-רי"ד), והמחנה חיים בספרו קול סופר על מעשר שני (פ"ה ה"ב), וז"ל בתוס' יו"ט כי בנין בית המקדש קודם למלכות בית דוד כדאיתא בירושלמי אמתני', וכ"ש קודם לתחיית המתים יעו"ש, והגה"ק רבי הלל מקאלמיע זצ"ל כמו שהביא חתנו הגאון רבי עקיבא יוסף שלעזינגר זצ"ל בספרו ברית עולם פרק עין המלכות, ובשאר ספריו.

בשערי תשובה (או"ח סי' קכ"ג ס"ק ג') מיישב נוסח העולם שאומרים בסיום השמו"ע שיבנה בית המקדש וכתב הברכי יוסף שיש לומר 'שתבנה' שבית השלישי יהיה מעשה ידי הקב"ה וכו', ועל זה כתב עיין בתוס' יו"ט פרק ה' ממעשר שני בשם הירושלמי, ע"ש. וכוונתו דשם מבואר דבנין בית המקדש יהיה קודם התגלות מלכות ב"ד, ולכן שפיר אפשר לומר שיבנה בית המקדש.

הגאון רבי שלמה קלוגער בספרו יריעות שלמה על סידור היעב"ץ, וז"ל, בנה ביתך כבתחלה וכוונן מקדשך על מכונו והראנו בבנינו ושמחנו בתקונו, ונראה לכאורה הוא כפול לשון, ובפרט מ"ש בנה ביתך כבתחלה הרי לא יהי' כבתחלה רק יהי' של אש, וגם מ"ש וכוונן מקדשך הו"ל לומר וכוונן אותו כבתחלה, אך נראה דכאן מרמז מ"ש התוס' יו"ט במסכת מעשר שני, דתחלה יהי' נבנה הבהמ"ק ע"י מלכות ואח"כ יהי' בנין שלו יתברך באש, ולכך מדויק זה היטב בנוסח התפלה, דתחלה אנו מבקשים בנה ביתך כבתחלה ע"י אדם ואח"כ וכוונן מקדשך שיהי' על ידך ית' על מכונו והראנו בבנינו, ודו"ק וא"ש.

הגאון בעל בית אפרים בפירשו זרע אפרים על הפסיקתא (פסיקתא קומי אורי), שכתוב שנו רבותינו בשעה שמלך המשיח בא עומד על גג בית המקדש וכו', דמהפסיקתא שכתב דעת רבותינו מוכח כדברי הירושלמי דבנין בית המקדש קודם למלכות בית דוד כדברי התוס' יו"ט.

ולחיבת הקודש נביא דברי שר התורה פוסק הדורות הגאון המהרש"ם מברעזאן זצ"ל בספרו תכלת מרדכי (פר' תולדות אות ט"ו) וז"ל: דנודע שיש שני השגחה נסיית ויש הטבעיית, ובאפוקי יהודה ח"ב (דרוש כ"ט) ביאר מה שכתוב "דודי צפנתי לך חדשים גם ישנים", דהנהגה הנסיית נקרא חדשים לפי שהיא מתחדש לשעתו, והטבעיית נקרא ישניים לפי

⁶ מעוניין שהגאון בעל דרישת ציון (מוסיף לראשון לציון למאמר קדישין) כתב וז"ל: והגאון בעל אמרי בינה כתב לי (הלבנון, אלול תרכ"ט), דמצא חבר לדברי בדברי השאגת ארלי', ואם היה נאמן עליו ומתפלל שיבנה בית המקדש קודם משיח, מה צריך עוד יותר מזה.

שמבריא את העולם נתייסדה ע"ש, והנה בירשלמי דמעשר שני מבואר דלעתיד לבא יהי תחלת הגאולה עפ"י הסכמת המלכות כמו שהי' בבית שני ואח"כ יתגלה מלכות בית דוד ועי' תוס' יו"ט שם. ולכן כאשר שאל ההגמון מי תופס המלכות אחרינו לכן הביא נייר חלק יען כי הוא לבן והוא מראה הצאן שהוא לבן כמ"ש רש"י לרמז כי כאשר יתגלה האור שהוא אורו של משיח כמ"ש בב"ר ר"פ בראשית יהי אור זה יעקב וכו', ואולם נגד מה ששאל מי תופס וכו', והתפיסה נקראת בחזקה וע"ז השיב מאמר ואח"כ יצא אחיו וידו אוחזת בעקב ר"ל שתהי' הגאולה בתחלה ברצון המלכות, וז"ש ראו דברים ישנים רומז על הנהגה הטבעיית שהוא בחי' ישנים, יוצאים מזקן חדש כי השגחה האלקית טמונה בהסתרה בתוך הנהגה הטבעית.

גם המנחת חינוך מצוה צ"ה כתב "וגם היום אפשר שאם יתנו המלכות רשות לבנות בית המקדש מצוה לבנות" [ועיין להלן עוד בדברי המנחת חינוך].

הגאון רבי חיים דוב גראס זצ"ל אב"ד פעטריווא, בספרו ימות המשיח הביא רא' נכונה מפסק של השלחן ערוך (יו"ד סי' רמ"ה) שכתב המחבר אין מבטלין תלמוד תורה אפילו לבנין בבית המקדש, ולכאורה הרי השו"ע לא הביא הלכות שאינן נוהגין בזמן הזה, ולמה כתב שאין מבטלין תלמוד תורה לבנין הבית המקדש, הלכתא למשיחא אתמהא. ובע"כ שגם בימינו נוגע הלכה זו.

וגם הגאב"ד ערלוי, והתשורת שי, ומהר"ץ חיות כמובא לעיל גבי קרבנות הביאו דברי התוס' יו"ט, ואמרי בינה כמו שכתוב במכתבו לבעל דרישת ציון.

ומדברי הגאון בעל דרישת ציון ומהגאון מערלוי נראה דהחת"ס ג"כ סמך על דברי התוס' יו"ט, ומשמעות לזה, עיין בחתם סופר (הפטורה פרשת תצוה), שמבואר שיתכן שנזכה לבנין המקדש קודם הגאולה שלימה וז"ל, וי"ל דהנה יש בישראל ב' מיני השראת שכינה, א' בבית המקדש, וב' בגלותם בבתי כנסיות ובתי מדרשות והמה מקדש מעט, [מגילה כ"ט]. והנה כשישראל ראוי לקבוץ גליות והקב"ה מבשרן שישכון בתוכם אין צריך לפרש שיבנו לו מקדש לשכון בתוכם, כי סתמא כפירושו דהשראת שכינתו כך היא, אך אם אינם עושים רצונו והקב"ה מבשרם לשכון בהם, אזי סתמא הוא בבתי כנסיות ובתי מדרשות, וצריך לפרש שאין כן, אלא שבחסדו יעשה עמהם לפני משורת הדין, ויבנו לו מקדש לשכון בתוכו ממש, והנה עוד אם יבנו מקדש מסתמא יבנה על מתכונתו הראשונה ולא ישונה בו דבר, אבל אם יהי' צדיקים יותר ויותר ויזכו לקדושה יתירה כאשר יהי' לע"ל אי"ה אזי יבנה בהמ"ק על אופן כאשר ראה יחזקאל בנין השלישי בב"א, עכ"ל.

•

פרק ב'

גדולי החסידות

רבינו הקדוש מטריסק זי"ע בספר מגן אברהם כתב דברים מפורשים דקודם יבנה בית מקדשינו בגשמיות קודם ביאת בן דוד, ואחר ביאת משיח יהיה ביהמ"ק בהזדככות על פי

ספירות הרוחניות. וז"ל במגן אברהם על הגדה של פסח בסוף ד"ה אדיר הוא (דפו"ח שצה) וז"ל: הבית המקדש והמזבח היו בבחינות נסתר מצד השראת השכינה שהיו שמה, וגם היו בחינות התגלות מצד שנעשו בדברים הגשמיים, וזה שאנחנו מתפללים מלפניו יתברך שאפילו כשאין אנחנו ראויים לעת עתה לבנין כזה שיהיה בהזדככות על פי ספירות הרוחניות, עם כל זה על כל פנים יבנה לעת עתה הבית המקדש והמזבח הגשמיים, ואי"ה לעתיד יזדכך בהזדככות רב עוד יותר מביהמ"ק שעשה שלמה המלך ע"ה, כי "אז" תתגלה אלוקתו יתברך בכל העולם, ואז יוכל גם האדם לזכך גופו וחומריו שיהיה גופו וחומריו שיהיה גופו על פי המדות וספירות הרוחניות ונזכה לשלימות הגמור בביאת משיח בן דוד.

וכן דעת הגה"ק הבית יעקב מאיזביצא זי"ע כמו שכתוב תלמידו בספר הנפלא עזרת כהנים וז"ל: והיה לי בזה הצעת דברים לפני כ"ק הגאון הרב הקדוש בוצינא קדישא חסידא ופרישא אדמו"ר שליט"א ואמר לי בפיו הקדוש שאנחנו בעצמינו נבנה בית המקדש, עיין הגדה ר"צ קאלישער דף צ"ח ע"ב וראיה לזה מדברי המדרש הנ"ל ואמרתי אני לפני כבוד קדשו הנה הגם שיש לי ת"ל קצת ידיעה בעיני תבנית בנין המקדש עדיין מסופקני באיזה תבנית ומידה לבנות אם כתבנית ומידת בית שני או כתבנית ומדת בנין יחזקאל כי לא פורש בזה רק בתוס' יו"ט ז"ל בפתיחה למסכת זו כתב שנבנה בנין יחזקאל כי הגם מדביאר לנו רבי במשניות תבנית בית שני יש קצת הוכחה לזה שנבנה תבנית בית שני, אכן יש לומר דאולי הוא רק אגב איזה מקצת דברים שיש בו שישנם בבנין יחזקאל, ולזה אגב אורחיה ביאר יתר הדברים שבבית שני, או כמו שכתב התו"ט ז"ל דע"י הסיפור הזה של בית שני אנו יכולים לדרוש ולהבין בבנין יחזקאל, ואדרבה הרי חזינן דכתב לן הקרא בנין יחזקאל שמע מינה דכן נבנה, אם כן הדעת יותר נוטה דנבנה בנין יחזקאל והשיב לי הרב הגאון הקדוש כבוד אדמו"ר שליט"א חסידא ופרישא בוצינא קדישא מה"ר יעקב מראדזין ואמר לי בזה הלשון ודאי נבנה תבנית בית שני ומדתו אכן אח"כ בעת התיקון הגמור היינו בביאת המשיח יבנה מאליו מהשמים בנין יחזקאל עכ"ל.

ובנו הגה"ק מראדזין זי"ע, במאמר פתיל תכלת (עמ' סג) האריך בזה באריכות נפלא מדברי הירשלמי ומזוה"ק, והוכיח דיבנה בית המקדש קודם ביאת בן דוד, ולצורך עבודת הבית המקדש יהיה צורך בתכלת בשביל בגדי כהן גדול, והכריח מזה שצריכים לחפש אחר התכלת. ומה שלא קבעו ברכה לבנין בית המקדש נראה שהוא בכלל ברכת גואל ישראל, שזהו אתחלתא דגאולה ששיגור רשות לבנות בית המקדש, ולהכי סדרום קודם ברכת קיבוץ גליות, ומיושב בזה ענין שתי ברכות הללו דברכת הגאולה שחותם בה גואל ישראל וברכת קיבוץ גליות שחותם בה מקבץ נדחי עמו ישראל וכו' והנה מבואר מכל זה שבנין בית המקדש כשנזכה יהיה קודם ביאת המשיח, ולזה על כרחך נצרך לתכלת וע"כ שבאמת לא נגנז והוא במציאות להשיגו אחר החיפוש וכו', ע"כ.

ותלמידו הגה"ק רבי צדוק מלובלין זי"ע השתדל בזה וכמו שכתב בס' דלתי הלבנון מהרב מבארנוב זצ"ל, ובספרו ספר הזכרונות סוף מצות עשה ז' שילוח טמאים כתב וז"ל: ונתברר כי הרי שתרשינו המלכות לבנות בית הקדש כדאיתא בירשלמי דמעשר שני ושאר דוכתי דמתחילה בונה ירושלים ה' ואחר כך נדחי ישראל יכנס, אע"פ שכולנו טמאי מתים נהיה

רשאים לבנותו, מיהו נראה הבע"ק וזבים יטבלו לקריין ויעריב שמשן, ואע"פ דאכתי פשו גבייהו טומאת מת, מכל מקום הא חמורה טומאת בע"ק לעינן שילוח כמו שנתבאר אם לא שאי אפשר בענין אחר שאין פנאי להמתין דאז הותרו כטומאת מת, וכמו שנתבאר, והרחמן יזכינו לראות בהרה בימינו אמן עכ"ל, ובספרו צדקת הצדיק (אות כט) כתב וז"ל: ובירושלמי דמעשר שני פ"ה ה"ב דבנין הבית על ידי מלכי אומות העולם⁷.

וכן הרה"ק הבת עין זי"ע חתם על מכתבו המפורסם של הגאון רבי ישראל משקלוב זצ"ל תלמידו הגדול של הגר"א (נדפס בספר מטה אהרן מכתב ג') שמבקש לאחינו בני עשרת השבטים שיבואו לארץ ישראל ובטענתו "הלא זה הדבר הנודע בשער בת רבים מפי רבותינו כי טרם יבא משיח צדקינו צריך להיות בא"י בית הגדול סמוכים, ובעוה"ר ע"י הגלות וכבוד הגזירות הקשות בטלו הסמיכות וכו'" וממשיך לבקש כיון ששמע שהם עדיין דנים ע"פ סנהדרין ולכן ישלחו כמה מהחכמים שיסמכו הת"ח כדי שימצאו ב"ד סמוכים בא"י אשר תחלת הגאולה בזה וכו', ושוב כתב וז"ל: קבלה בידינו מרבותינו בעלי התלמוד ירושלמי שביהמ"ק עתיד להבנות קודם מלכות בית דוד, וכן גילה לנו התנא אלקי רשב"י כי בתחלה בונה ירושלים ה' ואח"כ נדחי ישראל יכנס עיי"ש.

וכן הגה"ק השם שמואל מסאכטשוב במאמריו ליוה"כ (עמ' קלז) וסוכות (עמ' קעה) נקט עיקר כדברי הירושלמי פ"ה דמעשר שני, [ועי' היטב אביר הרועים אות רב].

בסה"ק דברי שמואל סלונים פר' נח כתב וז"ל: והנה איתא במדרש כי בימים שלפני הגאולה האמיתית, כאשר יצטרכו כבר להקים בית המקדש יתפלגי בני"י לשני צדדים, הכשרים באמת יחפצו באותו כהן גדול שהם יבחרו בו מתאים לעטרה זו ואילו הפורקים עול יאמרו שהם היהודים האמיתיים והם הם שצריכים לבחור את הכהן גדול כפי הבנתם, ויכריעו אז ביניהם כדרך הבחי' שהיתה בימי אליהו זכור לטוב, דהיינו שיעשו ביניהם סימן שכל מי שיענו לו אש מן השמים האמת אתו, והנסיון הגדול יהיה אז באופן זה שהאש מן השמים תרד לצדם של אלו שהתרחקו מן התורה והם יצליחו במלחמתם, אך זה יהיה הברור האחרון כי הכשרים באמת לא יתבטלו אפלו בפני המופת הזה. והעצה להחזיק מעמד במצב נורא זה לכל יהודי הוא שיהיה מקושר לצדיקים וליהודים כשרים המקושרים לתורה, כי התורה היא נצחית, ובכח זה אפשר להחזיק מעמד בכל העתים והמצבים.

ועד"ז הגיד מראש הרה"ק מרוזין צוק"ל זי"ע בזה"ל לפני ביאת הגואל יבואו ישראל לנסיון הכי גדול ויצטרכו לחגור שארית הכח, כדי להחזיק באמונה ולעמוד בנסיון. וכעין מלחמת הדעות שבין אליהו ונביאי הבעל, כן תהיה בין ישראל ובין רשעי אומות העולם, בהבדל, שאז היה האות והמופת על צד הקדושה, ובעקבתא דמשיחא יהיה האות והמופת על צד הסט"א, עכדה"ק.

⁷ כוונתו ברשות המלכות, או כוונתו כדברי רבינו בחיי [יובא להלן].

הרה"ק מהר"א מבעלזא זי"ע אמר:⁸ מבואר באור החיים הק' ובתוספות יום טוב (מעשר שני פ"ה ה"ב) שארץ ישראל תיבנה קודם ביאת המשיח, עכ"ל, הרי שנקט לעיקר דברי התוס' יו"ט, דבנין בית המקדש קודם למלכות בית דוד.

וכן בירחון 'קול מחזיקי הדת' – מיסודו של הגאון רבי שמעון סופר אב"ד קראקא – ובעידודו של כ"ק אדמו"ר מהר"י מבעלזא זי"ע, במשך השנים הביא כמה רבנים דברי התוס' יו"ט במעשר שני, בשנת תרנ"א כתב בזה"ל: הנה מצאנו בש"ס (מגילה דף יז) בנין ירושלים קודם למלכות בית דוד, ועל כן 'בונה ירושלים' ואחר כך ברכת 'את צמח', וכתב ה"תוספות יום טוב" במסכת מעשר שני (פ"ה מ"ב) על מה שכתוב במשנה ותנאי היה מתי שירצו יחזור הדבר לכמות שהיה, וכתב התוספות יו"ט בשם הירושלמי אשר בתחלת בנין בית המקדש אשר יהי' קודם למלכות בית דוד יהי' קצת ממשלה להאומות עלינו, ולא יהיה עוד סנהדרין אשר יהיה גדולים מבית דינו של רבן יוחנן בן זכאי, ועל כן לא יהיה כח בידם לבטל התקנה, ולכן הוצרכו לשום תנאי בהתקנה, ע"ש. מובן מדברים האלה, אשר התחלת בנין ירושלים ועבודת המקדש תהיה מעט בדרך טבעי, ע"כ דברי הכותב שם.

שוב שנית בשנת תרנ"ב נדפס שם בזה"ל: ומה יענו מתנגדי הישוב לתלמוד ערוך בירושלמי (פ"ה ממע"ש ה"ב) אמר ר' אחא זאת אומרת שבית המקדש עתיד להבנות קודם למלכות בית דוד, וכתב בתוס' יו"ט שבית המקדש עתיד להבנות קודם למלכות בית דוד ונמצא שעד מלכות ב"ד יהיה לאויבים קצת ממשלה עלינו וכמו שהיה בתחלת בית שני, ובילקוט תהלים (קטז) אר"ש ב"נ מסורת אגדה היא שאין ירושלים נבנית עד שיתכנסו הגליות, הנה לפנינו שעוד קודם ביאת משיח כבר נתכנס לארצנו ונבנה בית המקדש ברשיון מלכי ארץ, וכן כתב הרד"ק (תהלים קטז) כמו שסיבב תשועת גלות בבל על ידי כורש וכן לעתיד לבוא גאולת ישראל על ידי מלכי הגוים שיעיר את רוחם לשלחם, והרמב"ן בבאורו לשיר השירים בפסוק האלף לך שלמה כתב: כי ברשיון מלכי האומות ובעזרתם ילכו לארץ ישראל כדכתיב והביאו את כל אחיכם וגו' ויהי המלכות ההיא נמשך ואינו פוסק לעולם, וזהו נאום ה' אלקים מקבץ נדחי ישראל, אלו עשרת השבטים, עוד אקבץ עליו לנקבציו, עוד אקבץ על הנקבצים ההם קובץ אחר הם נפוצות יהודה וכו'.

פרק ג'

גדולי ליטא

בספר סלוי המסילה (מהגאון רבי נתן פרידלאנד זצ"ל⁹) כתב שרבו הגה"צ רבי יוסף זונדל סלאנטער זצ"ל היה רגיל לומר משמ' דרבו הגאון רבי חיים מוולאזין זצ"ל (אשר כל דבריו וסיפוריו תמיד מרבו המובהק הגר"א מוולנא זי"ע) והיה רגיל לומר מהגר"א כדברים האלה:

⁸ כתבי הגה"ק מבילגריי זצ"ל, אור הצפון (אלול תשפ"א).

⁹ חיבר הרבה ספרים בעניני גאולה עם הסכמות כעשרים גדולי ישראל, מהם ר' שמעון סופר מקראקא, רא"ח מיזל, בית הלוי, ר"א גורדון מטעלז, אדר"ת, ועוד הרבה.

היינו אם נשיג רק הר הבית להקריב עליו קרבן תמיד פעם אחת הרי זה לאחר המעשה, והיה מדבר זאת בלשון אשכנז לשונינו בזה הלשון "אז מיר וועלין זיך ארויף חאפין מיט דעם קרבן תמיד אויף דען הר הבית איש שאן נאך אללעם, עכ"ל.

עדות זו בשם הגר"א מצינו גם בהקדמה שבספר 'דרישת ציון' שנדפס בשנת תרע"ט עם הסכמה של הגאון רבי משה נחום וואלערשטיין זצ"ל ראב"ד העדה החרדית, כתב וז"ל ובהיותי ביום ערב שבת קודש כ' בתמוז בבית הרב הגאון וכו' מו"ה הרב צבי פסח פרנק, והיה שם אחד מחכמי ירושלים, וכאשר דיברנו בענין זה אמר לפנינו שהוא מעיד בעדות גמורה כי הוא שמע מפיו של הרב הגאון הצדיק רבי יצחק מלצן מקלם ז"ל (מח"ס שביתות השבת, וסידור הגר"א), כי דבר זה שכתבתי בשם ספר סלו סלו המסילה, שמע מאת רבנו הגאון הגדול רבי נפתלי צבי יהודה ברלין מוולוז'ין זצ"ל, והוא אמר לו בפירושו שדבר זה יש להם בקבלה איש מפי איש עד הגר"א זצ"ל.

ומה שכתב ששמע מפי רבינו הגאון הגדול רבי נפתלי צבי יהודה ברלין, אכן מצינו שהנצי"ב בעצמו כתב כן בפירושו העמק דבר פר' בחוקתי (ויקרא כו, לא) וז"ל בהרחב דבר, אבל בזמן שחרב הבית אפילו המזבח קיים אי אפשר להקריב קרבן שהוא לריח ניחוח (חוץ מקרבן פסח) עד שתהא הערה מן השמים ורשיון מאומות העולם לבנות בית המקדש אז אפילו בבנין מזבח לבד יהא אפשר להקריב קרבן שאז סרה הקללה והשימותי את מקדשיכם, וממילא סרה הקללה ולא אריח.¹⁰

מסורה זו של הגר"א הובא גם בספר קול מבשר (א"י תרפ"ד) להגאון רבי שמעון צבי הורוויץ זצ"ל, ממייסדי ישיבת שער השמים, ועי' שם (עמ' 10, ועמ' 11) שדיבר עם הגאון רבי הירש מיכל שפירא זצ"ל בעל ציץ הקודש, ועם הגאון רבי יצחק כהנא זצ"ל מח"ס תולדות יצחק על הגר"א, תלמידו הגדול של רבי יצחק אייזיק חבר, שכולם הסכימו ואמר כי אמת ונכון הוא. וכן הביא הגאון הגרי"מ טיקוצ'נסקי זצ"ל בספרו עיר הקדש והמקדש, וכן הגאון רבי עקיבא יוסף שלעזניגר בספרו ברית עולם עמ' מח, וכן איתא בס' קרנות המזבח.

גם בשו"ת שאילות דוד מהגאון רבי דוד מקארלין זצ"ל (בהקדמה לקונ' דרישת ציון וירושלים) כתב וז"ל: שמעתי בחודש העבר מאחד אשר בא מארץ הקדושה וסיפר אשר כבר הסכים לרבנים היושבים בקודש לבנות מזבח ה' ההרוס ולהקריב עליו קרבן פסח. וכוונתו לתלמידי הגר"א שהם היו עיקר רבני ירושלים בהתחלת שנות ת"ר, והם קיבלו כן מרבם הגדול הגר"א.

במכתבו¹¹ של הרב דק"ק ליפטא להגאון בעל דרישת ציון זצ"ל, כתב, וז"ל: ראיתי הלכה ונזכרתי מעשה אשר קרה אותי זה שלש עשרה שנה (שנת תר"ט) כאשר הייתי רב בעיר

¹⁰ וגם כאן צריך להדגיש השקר של המלקטים שכתבו דהנצי"ב היה מתנגד להקרבת קרבנות, משום ריח ניחוח, ואדרבה שהוא כתב אם מקבלים רשות יש כאן ריח ניחוח, והנצי"ב הדגיש שזה תלוי בהערה מן השמים, ולא בביאת משיח.

¹¹ קובץ המגיד תרכ"ב עמוד 203.

קאשנעוויץ נסע דרך שם הרב הגדול מו"ה יעקב ליב נ"י¹² שהיה טרם נסעו לאה"ק רב בק"ק שאדעק ובעת ההיא חזר מאה"ק אל ארצינו על איזה ירחים עבור טובת אחינו אנשי פולין המתגוררים שם, והתאכסן הרב הנ"ל בביתו יום ולילה א', ודברנו הרבה מחיבת ארץ הק', ובתוך הדברים שאלתי את פיו, האם אין לאנשי ארץ ישראל איזה דבר מקובל באיזה אופן ודרך יהיה גאולתנו ב"ב, ענה לי ואמר לי בארץ ישראל מוסכם אצל כולם כי בטרם יבא המשיח גאולה תהיה לנו ע"י רשיון מלכי האומות יר"ה ויבנה בית מקדשינו כאשר היה בימי בית שני, ונקריב קרבנות, ואח"כ יתגלה משיח צדקינו א"ס, את זאת ראיתי להגיד לכבוד רומעכ"ת נ"י למען ישמח לבבו הטהור בשמעו כי חכמי וצדיקי א"י מסכימים כולם לדבריו היקרים, ע"כ.

בדבר זה שהיה רצון הצדיקים להקריב הקרבן פסח מובא גם בשו"ת בית שלמה (ח"ב יו"ד קכ"ה) והביא המכתב של הרה"ק מרוזין זי"ע, וז"ל: מהעובדא שחכמי ספרדים וליטא רצו להקריב בערב פסח העבר קרבן פסח הבא בטומאה.

עוד כתוב בהקדמה לדרישת ציון (שנת תרע"ט) שרבינו החפץ חיים אמר: אני מקווה שאולי יזכינו ה' לעלות לירושלים עיר הקודש, ולעבוד עבודת הקרבנות על פי דברי המחבר הספר הזה, ומי לנו גדול, מרבן של ישראל הכהן הגדול מאחיו.

והפוסק המפורסם הגאון ר"י קארלינער בעל שו"ת משכנות יעקב, תלמידו הגדול של הגאון רבי חיים מוולאזין זצ"ל בספרו קהלת יעקב מס' ברכות לה, כתב דברור ופשוט דכוונת הירשלמי במעשר שני פ"ה מ"ב, הוא שבנין בית המקדש יהיה קודם משיח.

בהגדה של פסח ע"פ אור ישרים (פסקא הא לחמא עניא) מהגאון המפו' רבי יחיאל העליר מח"ס שו"ת עמודי האור, כתב לפרש וז"ל: והנה בירשלמי (מעשר שני פ"ה), דקדק מן המשנה דבנין בית המקדש יקדם למלכות בית דוד [וכ"כ הרמב"ן בביאור שיר השירים המיוחס לרמב"ן ז"ל, שתחלה יעלו ישראל ברשיון מלכי האומות לבנות בית המקדש ברשיונם, ועדיין שעבוד המלכיות עליהם, ואח"כ יבוא בן דוד, ועי' ירושלמי ניתן לישראל רשוב לבנות בית הבחירה כו' היינו בפשוטו רשות המלכות] והיינו דסיימינן השתא הכא לשנה הבא בארעא דישראל, נעלה אל המקדש לעשות הפסח ככל חוקתיו, השתא עבדי לשנה הבאה בני חורין, בשיב מלכות דוד משיחנו יבא ויגאלנו.

הגאון רבי משה קאצנלנבויגן מח"ס מעיני הישועה (פראנקפורט תרי"ט, עניני גאולה מתורת הגר"א), בספרו אלפא ביתא וז"ל (ערך אוי להם לאומות העולם): מכאן ראינו שאין צריך נביא לבנין בית המקדש כי אם רשיון מלכי האומות לבד, ולפיכך אנו צועקים אוי על שאין האומות מרגישים מהאבידה שאבדו שנחרב בית המקדש, שאם הרגישו היו מצוים לבנותו. גם ע"י בנין בית המקדש יגיע טובה גדולה לכם העולם שיהיה שלום בעולם ולא ישא גוי אל גוי מלחמה, וגר זאב עם כבש וכו' ואין משיח בן דוד בא עד שיבנה מקודם בנין בית המקדש, עי' ירושלמי מעשר שני פ"ה על משנה ב', אמר ר' אחא זאת אומרת שביהמ"ק עתיד להבנות

¹² ראב"ד ירושלים (אחיו של רבי נחום שאדיקער)

קודם מלכות בית דוד, ע"ש, ובפ"ב דברכות ובתלמוד בבלי מגילה יז' ב' שכן סדרי לנו אנשי כנסת הגדולה בתפלה ומהם כמה נביאים, קיבוץ גליות ואח"כ השיבה שופטינו אח"כ ברכת המינים ואח"כ על הצדיקים ואח"כ ולירושלים וכו' ויתפללו בבית המקדש על מלכות בית דוד ואח"כ את צמח דוד.

עוד כתב (ערך אימא לן מילי דבדיאי) מלכות בית דוד לא תחזור עד שיתקבצו מקודם הגלויות וירושלים תבנה ובית המקדש על מכוננו, ע"כ.

הגאון רבי פנחס עפשטיין זצ"ל ראב"ד העדה"ח כתב בקובץ הפוסק שנת תשי"ב, (אות תתתרג), כתב דנוסח התפלה של תפלת מוסף ביו"ט משמע כדברי הירושלמי ותוס' יו"ט דיהיה בנין בית המקדש קודם משיח, וזהו מפני שמתחילה אנו מבקשים מתחילה "ותבנהו מהרה ותגדל כבודו" ורק אח"כ ממשיכים לבקש "גלה כבוד מלכותך" ולכאורה מקודם ראוי לבקש רחמים על התגלות כבוד מלכותו שזהו עיקר המבוקש ואח"כ על הפרטים, אמנם לפי דברי הירושלמי דבית המקדש עתיד להבנות קודם למלכות בי"ד נמצא שעד מלכות בית דוד יהיה לאויבים קצת שליטה וממשלה עלינו, מעתה נוסח התפלה עולה כסדרן דמתחילה אנו מבקשים על בנין בית המקדש שיהיה מקודם מלכות בית דוד ואח"כ על התגלות כבוד מלכותו ע"י משיח צדקנו.

הגאון רבי צבי פסח פראנק זצ"ל חיבר ספר מיוחד לזה בשם מקדש מלך, והוסיף שנית ידו בספרו הר צבי, הגאון רבי יחיאל מיכל טיקוצ'ינסקי זצ"ל (נכד הגאון רבי שמואל סלנט זצ"ל) כתב חיבור מיוחד בנידונים נפלאים על אפשרות ההקרבה בזה"ז - בס' עיר הקדש והמקדש ח"ה פ"ז.

גם הגאון רבי יהונתן שטייף זצ"ל בספרו מצות השם (עמ' סד) הביא דברי הירושלמי במעשר שני דבנין בית המקדש קודם משיח והרמב"ם, ומסיים "והדברים סתומים".

•

פרק ד'

בירור שיטת בבלי ורש"י

איתא במס' מגילה (י"ז ע"ב) תנא מאה ועשרים זקנים ובהם כמה נביאים תיקנו שמונה עשרה ברכות על הסדר וכו' והיכן מתרוממת קרנם (של צדיקים) בירושלים וכו' וכיון שנבנית ירושלים בא בן דוד שנאמר אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלקיהם ואת דוד מלכם, ופירש"י (ד"ה אחר) אחר שישבו לבית המקדש ובקשו הקב"ה ואת דוד מלכם, יעו"ש.¹³

¹³ בספר מנחת יהודה להרב יהודה בן שלמה אלקלעי (מגדולי תלמידיו של הפלא יועץ, וספריו זכו להסכמות תלמידי החתם סופר), כתב באות לד, וז"ל, ולא תעלה על דעתך שהקץ והגאולה והנחמה וביאת משיחנו הם שמות הנרדפים ויבוא הכל בבת אחת וביום אחד, כי לכל אחד יש קצה וגבול ועת וזמן לכל חפץ וכו', וכן אמרו במגילה פרק ב' וכיון שנתקבצו גליות נעשה דין ברשעים וכו' וכיון שכלו המינין מתרוממת קרן צדיקים והיכן מתרוממת קרנם בירושלים שנאמר שאלו שלום ירושלים וכיון שנבנית ירושלים בא דוד וכו', האריך בעל המאמר ואמר בכל החלוקות וכיון וכו' להודיע שיש עת וזמן מוגבל לכל חפץ וביאת משיחנו הוא היעוד האחרון והמופלא שבכולם קודם תחיית המתים, כנ"ל שבית המקדש עתיד להבנות קודם למלכות בית דוד. ועיין עוד להלן בפנים עוד מדברי המנחת יהודה.

ודברי רש"י הובא בב"י (או"ח סוף סימן קי"ח). מבואר מדברי הגמ' ופירש"י שקודם יהיה בנין בית המקדש ואח"כ נזכה לביאת בן דוד, דהיינו דהברכה של ולירושלים עירך כולל נמי בנין בית המקדש.

ועי' בב"ח שם שהאריך לבאר דברי רש"י שכתב אחר ששייכו לבית המקדש, וז"ל ויש להקשות בית המקדש מאן דכר שמיה, ונראה דסבירא ליה דסוף המקרא ופחדו אל ה' ואל טובו, הוא מרמז על בית המקדש כדכתיב (דברים ג, כה) ההר הטוב הזה והלבנון, ואומר (במדבר כד, ה) מה טובו אוהליך יעקב משכנותיך ישראל, וזהו שאמר ואל טובו באחרית הימים כד"א (ישעיה ב ב) נכון יהיה הר בית ה' באחרית הימים בראש ההרים, ויהיה טעם הכתוב אחר שישבו בני ישראל וכו', דכאשר יבנה ירושלים יבנה בתוכו בית המקדש והשכינה תשרה בתוכו, ואז לאחר שישבו לבית המקדש יבקשו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם, דכשנבנה ירושלים ובית המקדש, הנה אז דוד בא ויושב על כסאו, כמו שהגון למלך שיהא יושב על כסא מלכותו בעיר ממלכתו, ולכן אמר ואת דוד מלכם, כי יבקשו את דוד מלכם שיהא יושב על כסא מלכותו, ואם כן יאמר הכתוב שיבנה ירושלים ובית המקדש ויכונן כסא דוד בתוך ירושלים שיהא הכל מוכן, ואז בא דוד ויושב על כסאו שהכין לו הוא יתברך וכו' ע"ש.

וכדבריו ממש כתב החרדים על הירושלמי ברכות (פ"ד מ"ב), שהירושלמי הביא סדר התפלה כמו שאיתא בבלי במס' מגילה, וכתב שם החרדים ממש כהנ"ל ואל טובו מרומז כאן על הבית המקדש.

ודברי רש"י מובא ג"כ שם בפרישה (שם) ובלבוש (שם) ובפירוש מהר"ש סירלאו על הירושלמי מס' ברכות (פ"ד מ"ב), וכן מציינו כמה ראשונים שכתבו כן דברכה של וירושלים עירך קאי גם על בנין בית המקדש, והיינו ר"י בר יקר רבו של רמב"ן (פירוש התפלה), רוקח (פירוש התפלה, והל' תפלה שכב), רבינו בחיי בס' כד הקמח אות גאולה א', שבלי לקט מובא בב"י סי' קפח, וספר המנהיג, וכן פירוש השל"ה בסידורו.

הנה פשטות לשון רש"י ובפרט פירושו של הב"ח משמע שגם רש"י סובר ככל החזיון הנ"ל שמקודם יהיה בנין בית המקדש ואח"כ נזכה לביאת משיח בן דוד. וכן מברכת הבינונו (ברכות כט, א) מוכרח שבנין בית המקדש יוקדם לביאת בן דוד, שכן אמרו שם "וישמחו צדיקים בבנין עירך ובתקון היכלך ובצמיחת קרן לדוד עבדך ובעריכת נר לבן ישי משיחך", הרי להדיא שבנין המקדש נכלל בברכת בנין ירושלים ושוב מתפללים על צמיחת דוד ובן ישי.

וכן כתב בפירוש המהרלב"ח בקונטרס הסמיכה וז"ל: כפי הנראה מרבותינו ז"ל בסדרן של שמונה עשרה בברכת התפלה והטעם שנתנו מהפסוקים בפרק הקורא למפרע (מגילה יז:) השבת השופטים תקדם לבנין בית המקדש ולביאת המשיח... וזה מבואר בסדרן כי סדרו בראשונה תקע בשופר שהוא קבוץ גליות, וכיון שנקבצו הגליות נעשו דין ברשעים קודם שיתישבו בירושלים, וכיון שנעשה דין ברשעים כלו המינים, וזהו שסמך הכתוב ושבר פושעים וכו' והוא ברכת למלשינים, וכיון שכלו המינים מתרוממת קרן הצדיקים וכו' וזו היא ברכת על צדיקים וכו', והיכן מתרוממות קרנם בירושלים וכו' והיא ברכת תשכון, וכיון

שנבנית ירושלים בא דוד והיא ברכת את צמח דוד.... בנין בית המקדש המוזכר בברכת תשכון אלא גם אחר ביאת המשיח המוזכרת בברכת את צמח דוד, עכ"ל.

וזה כוונת החיד"א בהגותיו ככר לאדן על הירושלמי מעשר שני שציינ על זה, וכן מ"ש מגילה יז:.

וכן הגה"ק רבי אלעזר רוקח אבדק"ק אמשטרדם, בספרו מעשה רוקח (הקדמה למס' מעשר שני) כתב להדיא שמבבלי מוכח כהירושלמי שבנין בית המקדש יהי' קודם לביאת מלך המשיח, וז"ל: וקאמר שם א"ר אחא זאת אומרת שבית המקדש קודם למלכות בית דוד והובא בתוס' יו"ט, וכן משמע בגמרתנו פ"ק דפסחים (ה.) בשכר ג' ראשון יזכו לג' ראשון להכרית זרעו של עמלק ולבנות בית המקדש ולשמו של משיח, הרי קחשיב שמו של משיח אחר בנין בית המקדש, ע"כ. הרי בפירוש שכן דעת הבבלי, וממש כדבריו כתב בס' אהל יוסף (תקכ"ז, עמ' ו') עם הסכמת מהחוות דעת ועוד גדולי הדור.

וכן המנחת חינוך מצוה קנב כתב דהגמ' במס' עירובין מוכח כמו הירושלמי במעשר שני, וכעין זה כתב בשו"ת חזון נחום סי' מה, ועוד הרבה.

ובשו"ת דבר אליהו (סי צב) מהגה"ק רבי אליהו מוויסקיט תלמידו הגדול של הרה"ק מקאצק כתב על גמ' ביצה דף ד: שני ימים טובים של ר"ה ביצה שנולדה בזה אסורה בזה, דהא לית לן למיסר האינדנא אלא משום תקנת ריב"ז לכשיבה ביהמ"ק ויבא עדים מן המנחה ולמעלה ויהיה אותו היום קודש ולמחר קודש והוי כיומא אריכתא, א"כ למה לן למיסר האינדנא הא נודע (מאריז"ל) שלעתיד יהיה הלכה כב"ש, ואליבא דב"ש ביצה מותרת אף בו ביום, ונראה עפ"י הירושלמי פ"ה דמעשר שני ה"ב אר"א זאת אומרת שבהמ"ק יהיה קודם ביאת בן דוד, וקודם ביאת בן דוד יהיה עדיין הלכה כב"ה לכן שפיר תקנת ריב"ז. עי' מש"כ במאמריו לפורים ד"ה על הירושלמי.

עוד כמה ראיות הביא אחרונים מדברי רש"י דבנין ביהמ"ק יהיה ע"י אדם, וקודם משיח, עיין בתפארת ישראל (ריש מס' מדות) שמציינ דמרש"י ביחזקאל (מג, יא) מבואר דיהיה נבנה ע"י אדם, וכן מרש"י בספר תהילים (מזמור ע') מדייק הפרדס יוסף (פר' וישלח), ובס' גאולת ישראל מהגאון בעל ארך אפים (אות טז) דביהמ"ק יבנה קודם משיח.

אמנם המפורסם בענין זה הוא דברי רש"י בש"ס במס' סוכה (מ"א ע"א ד"ה אי נמי) על הא דאמרו שם שרבן יוחנן בן זכאי תיקן שיהא יום הנף כולו אסור, ואמרו בגמ' מאי טעמא, מהרה יבנה בית המקדש ויאמרו אשתקד מי לא אכלנו בהאיר מזרח, השתא נמי ניכול, ואינהו לא ידעי דאשתקד דלא הוה בית המקדש האיר מזרח התיר השתא דאיכא בית המקדש עומר מתיר, ומקשי דאיבני אימת אילימא דאיבני בשיתסר וכו', אלא דאיבני בחמיסר וכו', לא צריכא דאיבני בליליא אי נמי סמוך לשקיעת החמה, ע"כ. והקשה רש"י ואי קשיא דבלילה אינו נבנה דקיימא לן בשבועות (טו, ב) דאין בנין בית המקדש בלילה, דכתיב וביום הקים ולא בחמיסר שהוא יום טוב, דקיימא לן בשבועות (שם) דאין בנין בית המקדש דוחה יום טוב, הני מילי בנין הבנוי בידי אדם, אבל מקדש העתיד שאנו מצפין בנוי ומשוכלל הוא יגלה

ויבא משמים, שנאמר (שמות טו) מקדש ה' כוננו ידיך. ע"כ. ועי' בתוס' שם. וכן כתב רש"י בקיצור במס' ראש השנה (ל' ע"א ד"ה לא צריכא). וצריכים ליישב מה שנראה לסתירה בשיטת רש"י.¹⁴

ובאמת בעצם סתירת דברי רש"י, יש לשום לב שהמאירי במס' ר"ה בהתייחסות לדברי רש"י, כתב וז"ל: וגדולי הרבנים פירשוה מתוך כך "שמא" יבנה ע"י נס, מבואר דהוי רק חשש ודרך אפשר שיהיה כך אבל אינו מוכרח, וכמו כן מצינו בדברי רב האי גאון דזה שכתוב במדרש שיהיה ביהמ"ק משמים זה רק שמא.

והכוונה לכאורה הוא דזה תלי בעתה או אחישנה, ועד"ז מצדדים הרבה אחרונים, שמה שבנין הבית יהיה ע"י אדם או שירד מן השמים תלוי במדריגת כלל ישראל, שאם יזכו ירד המקדש מלמעלה, ואם ח"ו יהיו בבחינת לא יזכו, יצטרכו לבנות הבית מקדש למטה קודם.

וכן מצאנו שהגאון בעל מחנה חיים שהביאנו לעיל הבין דברי השאגת ארי (תענית י"ז) בביאור דברי הירושלמי והיינו שיש שני אפשרויות לתהליך הגאולה והיינו, שאם יזכו ישראל שיתקיים אחישנה אז יהיה שניהם יחדיו ביאת בן דוד ובנין ביהמ"ק, אבל בלא יזכו בעתו ח"ו אז ביהמ"ק קודם.

עוד מהלך מצינו בכמה אחרונים, בספר אגדות אליהו (מס' מעשר שני פ"ה ה"ב) לבעל שבט מוסר כתב שהירושלמי אינו סותר מש"כ שיהיה מן השמים, שקודם יבנו את ביהמ"ק קודם ביאת משיח, ואחר ביאת המשיח ירד ג"כ ביהמ"ק מן השמים. וכמו זה הביאנו לעיל מהגאון רבי שלמה קלוגער, ומהגה"ק הבית יעקב מאיזביצא ראדזין.

וכן מצינו בפירוש ליל שמורים על הגש"פ לבעל ערוך השלחן, בפסקא אדיר הוא יבנה ביתו בקרוב, וז"ל, אדיר הוא יבנה ביתו בקרוב וכו' הלשונות כפולים, ואולי דבירושלמי (מע"ש פ"ה ה"ב) אומר דבנין בית המקדש יהיה קודם למלכות בית דוד ע"ש, וברש"י (ר"ה דף ל' ובסוכה ד' מ"א) אומר דבנין העתיד לא יבנה ע"י אדם ובידי שמים יבנה ע"ש. ולפי הנראה יהיה זה אי"ה אחרי ביאת גואל צדק, כדמוכח משירת הים שאמרו מכון לשבתך פעלת ה' כלומר שעתה בבניני המקדשות ע"י בני אדם הוא רק כמו מכון לשבתך, אבל המקדש האמיתי הוא מקדש ה' כוננו ידיך, שאתה תעשה אותו ולא ע"י בני אדם, ואז ה' ימלוך לעולם, שתהיה התגלות מלוכה.

ולענ"ד כפי המתבאר לי מדברי קדושי עליון, שמתחלה יבנה הבית ע"י בני אדם ואח"כ בהמשך הזמן יתגלה בנין הקדוש משמים בנין של אש, כמו שאנו אומרים בברכת נחם ובאש אתה עתיד לבנותה כמו שאמר הנביא וכו', ואולי זהו דעת הפייטן, ואומר אדיר הוא ואין זה מי שיעכב על ידך כהוראת שם אדיר, ולכן מבקשים שיבנה ביתו בקרוב, וזהו הבית הקודם

¹⁴ בספר שאילת דוד להגאון רבי דוד פרידמאן כתב שם "קונטרס דרישת ציון וירושלים" בתוך ההקדמה כותב בענין בנין המזבח כדי להקריב עלי' קרבנות, ובהמשך הדברים כתב דט"ס נפל ברש"י דלא הוזכרה בברכת בנין ירושלים בנין בית המקדש ע"ש. אמנם הראנו שכולם העתיקו דברי רש"י כפשוטו ובפרט הב"ח שפירש כשלמה דבריו, וכן כתבו כל הראשונים, וכן מוכח מגמ' מפורשת מברכת הבינונו, וברוקח הביא כן ממדרש שוחר טוב מזמור יז. ומש"כ בשאילת דוד בכוננת דברי הירושלמי הוא היפך הבנת כל האחרונים.

שבירושלמי, ואח"כ אומר א-ל בנה א-ל בנה ביתך בקרוב, זהו הבנין של אש מקדש ה' כווננו ידיך שאתה בעצמך תבנה אותו, ולכן הלשון במהרה ג"כ כפול כנגד שני הבנינים.

וכעין זה האריך בנפלאות הגאון בעל ארך אפים בספרו גאולת ישראל אות יז, דיהיה שני קיבוץ גליות וקודם יבנה בית המקדש כמו בית שני ולאחר ביאת המשיח יבנה ע"י משיח כדברי הרמב"ם.

המנחת יהודה (אות ל"ח) מפרש בשיטה זו שגם רש"י יודה שיהיה בנין בית המקדש ע"י בני אדם, ומוכיח כדבריו מדברי רש"י בשאר מקומות, בהקדם מה שמקשה סתירה בדברי רש"י במס' כתובות (דף ה'), וז"ל, ועפ"י האמור נראה לי לישב קושיא עצומה דאיתא בגמ' דרש בר קפרא גדולים מעשה צדיקים ממעשה שמים וארץ, דאלו במעשה שמים וארץ כתיב אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים, ובמעשה ידיהם של צדיקים כתיב מקדש ה' כווננו ידיך שתי ידיים, ופירש רש"י מקדש מעשה ידי צדיקים הוא, ובסוכה דף מ"א ע"א כתב רש"י להפך שבנין העתיד אנו מצפים בנוי ומשוכלל שיגלה ויבא מן השמים שנאמר מקדש ה' כווננו ידיך, וכן בחומש כתב ואימתי יבנה בשתי ידיים בשעה ימלך לעולם ועד דהיינו לעתיד וכו'. ועפ"י האמור יבא על נכון שהבית השלישי יבנה במהרה בימינו ע"י הצדיקים ואנשי מעשה שהיינו הגדולים רועי ישראל כמו שדרש בר קפרא ופי' רש"י ז"ל, והבנין הזה אלקים יכוננו עד עולם סלה בשתי ידיים, דהיינו קדושת שני הבתים הראשונים שיוריד עליו מלעילא וכו' וזהו פשרה נכונה.

ביותר הרחיב בזה הגאון מפיטשאן זצוק"ל בעל משנת יששכר בספרו אם הבנים שמחה פ"ג וחיבר מאמר שלם מקדש ה' עם הרבה ראיות לדרך זה, והביא דהסכים עמו הגאון בעל שיח יצחק מווערבוי זצ"ל.

וכעין מהלך הנ"ל כתב גם הרה"ק רבי צדוק הכהן מלובלין זצ"ל (פרי צדיק בראשית, קו' קדושת השבת פרק ב') לפרש בדעת רש"י שהבנין יהיה ע"י אדם, וז"ל ובנין דלעתיד שהוא מעשה שמים איתא (ר"ה ל' א') דאיבני בחמיסר עיין שם ברש"י דאף דאין דוחה יום טוב, שאני בנין דלעתיד דבידי שמים הוא. ובסוכה (מא א') סיים רש"י על זה קרא דכוננו ידיך, וכן הוא בתוספות שבועות (טו ע"ב ד"ה אין). ושם כתבו דכך הוא בתנחומא ולא ידעתי כעת איה מקומו בתנחומא. ולכאורה מגמרא דכתובות (ה.) משמע דמפרש ליה אבנין ראשון מעשה ידי צדיקים, וכן הוא (בתנא דבי אליהו רבא פ"ל) אין בית המקדש נבנה בידו של אדם אלא בידו של הקב"ה שנאמר כוננו ידיך וכו', וכך הוא במפרשים שם (אות כה מהמדרש רבה) על פסוק והבית בהבנותו דמאליו נבנה עיין שם. אבל בזוהר הקדוש (פרשת פנחס רכא א) איתא מכון לשבתך פעלת ה' דא בית ראשון, מקדש ה' כוננו ידיך דא בית שני, ותרוייהו אומנותו דקודשא בריך הוא אינון ומדארגיזו כו', אתבני על ידי דבר נש ובגין כך לא אתקיים כו'. וע"ד אמרו אם ה' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו דהא כו', ובית א' ובית ב' יחות לון קודשא בריך הוא כחדא מלעילא כו', יעויין שם. ומבואר מזה דשניהם אמת ובאמת בדברי הנביאים מפורש דלולא חטאו ישראל אחר כך לא היה נחרב בית ראשון, וכו'. ותחלת בניינו היה מסור לבחירה, ואף על פי שהשם יתברך היה מסייע גם אז בבנין ונקרא אהלו יתברך,

מכל מקום היה תלוי ועומד בתנאי, דעל זה אמר שלמה אם ה' וגו', ואם הוא לשון תנאי שהיה מסתפק בדבר ומתפלל ומחכה להשם יתברך שהוא יקרא עצמו על שם בנינו, ואלו היה קיים לעולם אז היה מתברר ממילא למפרע שהיה מעשה ידיו של הקב"ה שפעל על ידיהם של צדיקים וכו', ובנין העתיד יהיה להיפך ואפילו שיבנה ע"י אדם, יהיה מלאכת שמים, ע"כ.

ועל דרך זה כתב הגאון רבי עקיבא יוסף שלזניגר בס' תוס' בן יחיאל בס' תוס' עמ' קי: תנא דבי אליהו פ"ל.

בדרך פשוט כתב הגאון רבי דוד פארדו [בעל משכיל לדוד על פרש"י], בספרו שושנים לדוד לפתיחה למס' מדות כתב דהא מילתא דביהמ"ק ירד משמים זו הלך בשיטת רבי יוחנן, אבל הרמב"ם פסק כשמואל דאין בין עוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכות בלבד א"כ לא יהיה הביה"ק משמים עיי"ש, ובדרך זה מובן למה בכמה מקומות כתב רש"י דיבנה בידי אדם דזה כשיטת שמואל.

העולה מכל הנ"ל ד' מהלכים ברש"י א' דווקא בזכו ירד משמים, אבל בלא זכו יהיה ע"י אדם (מאירי, מחנה חיים ועוד). ב' יהיה שנים קודם ע"י אדם ואח"כ משמים, ג' אין הכוונה כפשוטו שירד משמים אלא יהיה בחינה ע"י אדם שנקרא משמים, ד' דרש"י סובר דזה מחלוקת הסוג' ומדרשים (רבי דוד פראדו, מנחת יהודה ועוד).

פרק ה'

בירור שיטת המדרש שבנין השלישי ירד משמים

ובעצם דברי המדרש שהביא רש"י דנראה שפירש הגמ' שבנין דלעתיד לא יהיה ע"י בני אדם רק ירד משמים בנוי ומשוכלל, ע"י בערוך לנר במס' סוכה (שם) שכתב דנראה לו שאין זה הפשטות, ולכן מסיק, וז"ל ולכן הי' נלענ"ד דודאי ביהמ"ק לעתיד לבא יבנה בנין ממש בידי אדם, ומה שנאמר מקדש ד' כוננו ידיך שנדרש בתנחומא שירד למטה הוא ביהמ"ק רוחני שיבא לתוך ביהמ"ק הנבנה גשמי כנשמה בתוך הגוף, וכמו שירד במשכן ובבית המקדש האש של מעלה תוך האש של הדיוט שנבער בעצים, וכן נראה במכילתא דדרש מפסוק מכון לשבתך פעלת ד' שבית המקדש של מעלה מכון כנגד בית המקדש של מטה, ועל זה קאמר מקדש ד' כוננו ידיך שלעתיד לבא כשימלוך ד' לעולם ועד לעיני כל באי עולם ישכון למטה בתוך מקדש שכבר בנוי הוא, ומכון כנגד ביהמ"ק של מטה והיינו שירד למטה תוך המקדש שיבנה, ועיין בזוהר פ' וישב שמשמע שם כן, אמנם כמו שלמטה בארץ אין נשמה בלא גוף כמו כן המקדש רוחני לא יקום בלא מקדש גשמי, ולכן א"ש הלשון בנין בביהמ"ק שלעתיד ג"כ.¹⁵

¹⁵ ובעצם קושית רש"י שמדברי הגמ' משמע שהבית המקדש יהיה נבנה בלילה או ביום טוב, עיי"ש בערוך לנר מה שכתב ליישב.

וקדמו היפה התואר המפרש העיקרי במדרש, על מדרש (פר' שמיני יא-ב), וכתב דברים מבוררים דבודאי אין הכוונה דיהיה בידי שמים, וז"ל ואף שמפורסם בפי הכל שהקב"ה לבדו יבנה בנין אש, אפשר דרך משל כי לא מצינו זה מפורש בשום מקום, והיפוך נראה מבנין יחזקאל שהיה מצוה לישראל על הבנין, כנראה מדברי רז"ל ובבנין העתיד מדבר ובפ' הכונס (ב"ק ס:) שאמר הקב"ה כאש אני עתיד לבנותה על כלל ירושלים נאמר ומאחר שמצינו ישעיה (ס-י) ובני בני נכר חומתיך, נראה שהאש דרך משל על הפלגת השבח, וכן יראה בבנין בית המקדש עכ"ל.

וכן כתב בס' זרע ברך תלמיד המגלה עמוקות פר' פקודי (א) עמוד ש"ן וז"ל, וכמו שנעשה הקמת המשכן שהם משמשו בו למטה והקב"ה סייע מלמעלה, ועל זה האופן היו נעשים כל מעשי המשכן אם היו זוכים, וכמו שבאמת יבנה בית האחרון ע"י הקב"ה.

עוד זאת הובא בספר ישמח משה (פרשת בשלח) בשם שער המלך (ח"ב שער הששי פ"ב) בענין הסתירה, דבמדרש הנעלם (זוהר ח"א קל"ט ע"א) איתא, שמתחלה יהיה בנין בית המקדש ואחר כך קיבוץ גליות, ואחר כך תחיית המתים, שנאמר (תהלים קמז ב-ג) בונה ירושלים ה', אחר כך נדחי ישראל יכנס, אחר כך הרופא לשבורי לב ומחבש לעצבותם, זה תחיית המתים שהיא רפואה לנשברי לב על מתיהם, והוא אחרון לכולם, עכ"ל. ובגמרא (ברכות מ"ט ע"א) איתא מתחלה קיבוץ גליות, ואחר כך בנין בית המקדש, שנאמר בונה ירושלים ה' נדחי ישראל יכנס, אימת בונה ירושלים ה' בזמן שנדחי ישראל יכנס. וכתב דאלו ואלו דברי אלקים חיים, וצריך לומר דמקרא נדרש לפניו ולאחריו, והוא דבית המקדש שלמטה נגנז, ותכונן על הר הבית כאשר היה בראשונה, ואז יקובצו ישראל ויתפללו בתוכו, ואחר כך יבא בית המקדש של מעלה מלמעלה ויחובר על ראש שלמטה ויגיע עד הרקיע, והיינו מגדל עוז שם ה' (משלי יח י), והבן כי נכון הוא.¹⁶ [היוצא מדבריו שבנין המקדש יהיה מקודם ע"י אדם ואח"כ ירד בית המקדש של מעלה בבחי' עיר שחוכרה לה יחדיו].

והגאון רבי ירוחם פערלא בספרו רס"ג (עשה י"ג) הרחיב להוכיח ממדרשי חז"ל דביהמ"ק יבנה בידי אדם, וכמו כן הפליא לעשות הגאון בס' קרנות המזבח.

פרק ו'

שיטת הרמב"ם

כתב הרמב"ם (פי"א מהל' מלכים ה"א) המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד ליושנה לממשלה הראשונה ובונה המקדש ומקבץ נדחי ישראל וחוזרין כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם מקריבין קרבנות ועושין שמטין ויובלות ככל מצותה האמורה בתורה, ע"כ. ודקדקו האחרונים שמרהיטת לשון הרמב"ם היה נראה שאין דעתו כדעת הירושלמי שבנין בית המקדש יוקדם את בית מלך משיח, אלא אדרבה המלך המשיח יהיה בונה את ירושלים.

¹⁶ ועיין בישמח משה מה שכתב לפרש לפי זה הפסוק תביאמו ותטעמו בהר נחלתך מכוון לשבטך פעלת ה'.

המהר"ם שיק (יו"ד סי' רי"ג) כבר נתעורר שדברי הרמב"ם הם דלא כהירושלמי, וז"ל, ויש ליישב זה עפ"י מה שכתב הרמב"ם שם בפרק י"ב דין י"ב שאין לחכז"ל קבלה על זה איך יהי', ולפי משמעות דקרא דרשו ופליגו בה וכו' ואולי יהי' כך או כך, ע"כ כלומר שהרמב"ם לא בא לקבוע מסמורת שבודאי יהיה על זה הסדר. וחזר על דבריו בסימן רי"ד.

יסודו של המהר"ם שיק כבר מצינו בשו"ת מהרלב"ח (קונטרס סמיכה ה'), בבואו לתרץ הסתירה בדברי הרמב"ם, שבפירוש המשניות (סנהדרין פ"א) כתב (בענין הסמיכה) בזה"ל כי כשתהיה הסכמה מכל החכמים והתלמידים להקדים עליהם איש מן הישיבה וישימו אותו לראש ובלבד שיהא זה בא"י כמו שזכרנו, הנה האיש ההוא תקיים לו הישיבה ויהיה סמוך ויסמוך הוא אחר כן מי שירצה, שאם לא תאמר כן אי אפשר שתמצא ב"ד הגדול לעולם לפי שנצטרך שיהיה כל אחד מהם סמוך על כל פנים, והקב"ה יעד שישוּבו כמו שנאמר ואשיבה שופטך כבראשונה ויועצך כבתחילה אחרי כן יקרא לך עיר הצדק, וזה יהיה בלא ספק כשיכון הבורא יתברך לבות בני אדם ותרבה זכותם ותשוקתם לשם יתברך ולתורה ותגדל חכמתם לפני בא המשיח כמו שיתבאר זה בפסוקים הרבה במקרא, ע"כ ולכאורה זה סותר דבריו בהל' מלכים, ועל זה כתב המהרלב"ח וז"ל: ומי שיראה כל דברי הרב [הרמב"ם] שם [הל' מלכים] בפרק י"א, מאותם הלכות יראה בפירוש שאין דעתו בסדור אלו הדברים כפי הנראה מדברי רבותינו ז"ל באותם המקומות שכתבתי למעלה [מגילה יז:], אלא סדר אחר שנראה בעיני חכמתו שהי' יותר קרוב לשכל, ובפרט מכח ההוא עובדא דבן כוזיבא.

וכתב דודאי הרמב"ם סבר דפשטות הפסוקים הוא כמו שכתבו חז"ל והיינו דקיבוץ גליות הוא קודם ביאת המשיח, אלא דלפי חכמתו היה נראה לו שיהיה בדרך אחר. והרמב"ם בפי' המשניות סובר שצריך להיות כדעת חז"ל, אלא שחזר בו ולכך כתב לגבי סמיכה שאין שום הכרע, דכל ראיותיו בפירוש המשניות הוא מהכרח הפסוקים וחז"ל, אבל לאחר שחידש דאין הכרע נפל ראיתו דאפשר לחדש הסמיכה, יעו"ש. א"כ מי שאומר שקיבוץ גליות הוא קודם משיח, לא שהוא אינו כופר אלא אדרבה הוא אומר כדעת חז"ל ופשטות הפסוקים, אלא שהרמב"ם מחדש שאין איסור לומר שקיבוץ גליות יהיה ע"י משיח.

ועוד מגלה לנו הרמב"ם לפי שיטת המהרלב"ח דאין לנו לעיין בדברי הנביאים ודברי חז"ל, אלא לראות במציאות הדברים בדרך הטבע, א"כ לא בלבד דהרמב"ם בספר היד אינו חולק על מה שכתב בפירוש המשניות דקיבוץ גליות הוא קודם משיח, אלא דהרמב"ם בספר היד, לומד אותנו לעיין מה דרך הקרוב להשכל, ולומר שכן יהיה.

וכן התוס' יו"ט במס' מעשר שני פ"ה מ"ב כתב דדעת הרמב"ם הוא כמו הירושלמי, ולא סבירא ליה שמש"כ בהל' מלכים הוא סתירה לזה, וכמו כן כתב הגאון בעל אור שמח במשך חכמה פר' בא, וכן מבואר בס' ברית עולם (פרק עין המלכות) מהגאון רבי עקיבא יוסף שלעזינגר זצ"ל.

הגאון רבי דוד פארדו [בעל משכיל לדוד על פרש"י], בספרו שושנים לדוד לפתיחה למס' מדות כתב דהא מילתא דביהמ"ק ירד משמים זו הלך בשיטת רבי יוחנן, אבל הרמב"ם פסק

כשמואל דאין בין עוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכות בלבד א"כ לא יהיה הביה"ק משמים עיי"ש.

פרק ז'

דברי הראשונים

בפרקים האחרונים הבאנו ודנו אודות בנין בית המקדש השלישי עפ"י דברי הירושלמי במס' מעשר שני, והראנו איך שדברי התוס' יו"ט הובא בדברי רבותינו.

אבל האמת ניתן להיאמר שכבר מצינו בדברי הראשונים שגם הם עומדים בשיטה זו אף מבלי להביא הירושלמי.

רבינו סעדיה גאון בספרו האמנות והדעות (מאמר שמיני פרק ה') כתב וז"ל: אבל קדמונו ז"ל קבלו שתקראנה אותנו צרות רבות ורעות שנבחר בעבורם התשובה, ונהיה ראויים להגאל. ואם לאו הקב"ה מעמיד עליהם מלך שגזרותיו קשות כהמן, והם עושין תשובה ונגאלין, ואמרו שסבת זה עמידת איש מבני יוסף בהר הגליל, ויתקבצו אליו אנשים מבני עמנו, וילך אל בית המקדש אחר שיהיה ברשות אדום, ויעמוד שם עמם זמן וכו' וכו', ואז יראה אליהו ותבא הגאולה.

גם רבינו בחיי בפרשת שמיני כתב כדברים הללו עה"פ ואת החזיר כי מעלת גרה כי מפריס פרסה (ויקרא יא, ז), וז"ל ובמדרש תנחומא למה נמשלה מלכות זו לחזיר וכו' ויש נוסחאות שכתוב בהן שעתיד להחזיר עטרה ליושנה, והענין כי שני המוקדשים נבנו ע"י ישראל בית ראשון בנה שלמה שהוא מזרע יהודה, בית שני בנה זרובבל יסדו וגו' ונעשה על ידי כורש שנתן רשות בזה, אבל הבית השלישי עתידה אומה זו לבנותו וזהו שאמרו עתיד להחזיר עטרה ליושנה לפי שהוא החריבו. מובא בס' מדרש תלפיות לבעל שבט מוסר אות ח.

בדעת הרד"ק שכתב ביחזקאל (מ"ו יב) דלעתיד לבוא לא יקריבו שני תמידין אלא תמיד אחד בבקר, והק' הגאון פוסק הדורות המהרש"ם בהגותו למס' ביצה דדברי הרד"ק נסתר מדברי הגמ' מס' ביצה (ה:), ותירץ דודאי סבר הרד"ק כדברי הירושלמי ותוס' יו"ט במעשר שני דבנין ביהמ"ק קודם משיח, ובתחלה יקריבו גם תמיד של בין הערבים, וכן הרד"ק (יחזקאל מג יא) מבואר שיהיה נבנה ע"אדם.

פרק ה'

הנוגע לזמנינו

בימי דוד פגעה מגפה קשה בישראל, ביום אחד מתו בישראל שבעים אלף איש (שמואל ב' כד, טו). דוד המלך מאד הצטער על זה ומבקש מגד החוזה שיגיד לו סיבת המגפה. אמרו חז"ל במדרש אגדת שמואל (פרק ל"א) הובא בילקוט שמעוני (שמואל ב' רמז קסה) ויבוא גד אל דוד ביום ההוא ויאמר לו, עלה הקם [לה' מזבח בגורן ארוונה היבוס']¹, למה דוד דומה באותה שעה, לאחד שהיה מכה את בנו ואינו יודע למה מכהו, באחרונה אמר ליה, על מקומתא פלוני מחיתך, כך דוד כל אותן אוכלוסין שנפלו על ידי שלא תבעו בניין בית המקדש, והלא דברים ק"ו, ומה אלו שלא ראו את בית המקדש כך אנו על כמה וכמה. לכך התקינו נביאים הראשונים שיהיו ישראל מתפללין בכל יום שלשה פעמים אנה השב שכינתך לציון.

דברי המדרש הובא ברמב"ן בפרשת קרח (במדבר טז, כא), אמנם ברוח קדשו כיוון בעצמו לדברי המדרש וז"ל שם, וזו דרך מבקשי רחמים שיקלו החטא מעל העם ונותנין אותו על היחיד הגורם, מפני שהוא חייב על כל פנים וכן אמר דוד (ש"ב כד, יז) הנה אנכי חטאתי ואנכי העויתי ואלה הצאן מה עשו תהי נא ידך בי ובבית אבי והיה העונש ההוא על העם גם בחטאם, שהיה להם לתת השקלים מעצמם, אם העונש ההוא על זה כדברי רבותינו (ברכות סב:) כי לא צוה אותם המלך שלא יתנו השקלים, כי הוא לדעת המנין בלבד היה חפץ, וענשם וענשו בזה שוה הוא ועוד כי מלבד המנין היה עונש על העם מתחלת דבר, כדכתיב (ש"ב כד, א) ויוסף אף ה' לחרות בישראל ויסת את דוד בהם וכתב שם רש"י לא ידעתי על מה, ואני אומר בדרך סברא, שהיה עונש על ישראל בהתאחר בנין בית הבחירה, שהיה הארון הולך מאהל אל אהל כגר בארץ ואין השבטים מתעוררים לאמר נדרוש את ה' ונבנה הבית לשמו, כענין שנאמר (דברים יב, ה) לשכנו תדרשו ובאת שמה, עד שנתעורר דוד לדבר מימים רבים ולזמן ארוך, שנאמר (ש"ב ז' א-ב) ויהי כי ישב המלך בביתו וה' הניח לו מסביב מכל אויביו ויאמר המלך אל נתן הנביא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים יושב בתוך היריעה, והנה דוד מנעו השם יתברך מפני שאמר (דה"א' כב, ח) כי דמים רבים שפכת ארצה לפני, ונתאחר עוד הבנין עד מלוך שלמה, ואלו היו ישראל חפצים בדבר ונתעוררו בו מתחלה היה נעשה בימי אחד מהשופטים או בימי שאול, או גם בימי דוד, כי אם שבטי ישראל היו מתעוררים בדבר לא היה הוא הבונה אבל ישראל הם היו הבונים אבל כאשר העם לא השגינו, ודוד הוא המשגיח והמתעורר והוא אשר הכין הכל היה הוא הבונה, והוא איש משפט ומחזיק במדת הדין ולא הוכשר בבית הרחמים, ועל כן נתאחר הבנין כל ימי דוד בפשיעת ישראל, ועל כן היה הקצף עליהם ועל כן היה המקום אשר יבחר ה' לשום שמו שם נודע בענשם ובמגפתם והכתוב ירמוז כל זה, שנאמר (ש"ב ז' ו-ז) כי לא ישבתי בבית למיום העלותי את בני ישראל ממצרים ועד היום הזה ואהיה מתהלך וגו' בכל אשר התהלכתי בכל בני ישראל הדבר דברתי את אחד שבטי ישראל אשר צויתי לרעות את עמי את ישראל לאמר למה לא בניתם לי בית ארזים הרי יאשים הכתוב, כי השכינה מתהלכת בכל ישראל מאהל אל אהל ומשכן אל משכן ולא היה אחד בכל שופטי ישראל הרועים אותם מתעורר בדבר ואמר הכתוב עוד, כי גם השם

רחק מהם ולא דבר לאחד מכולם לבנות הבית, רק עתה שנתעוררת הטיבות כי היה עם לבבך, ואצוה עתה לבנותו על יד שלמה בנך שיהיה איש שלום, ע"כ דברי הרמב"ן הנוקבים את הלב.

ודברי הרמב"ן מביא רבינו החת"ם סופר בדרשות לפורים דזה היה החטא בימי אחשורוש, וראה מש"כ בס' הרוקח הל' תפלה סי' שכ"ב

השם משמואל (ראה תרע"ד) מוסיף מדיליה וז"ל, והנה כתיב לשכנו תדרשו ובאת שמה, ובספרי כי אם אל המקום אשר יבחר ה"א מכל שבטיכם, דרוש עפ"י נביא, יכול תמתין עד שיאמר לך נביא, ת"ל לשכנו תדרשו ובאת שמה, דרוש ומוצא, ואח"כ יאמר לך נביא, וכן אתה מוצא בדוד זכור ה' לדוד את כל ענותו אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב אם אבוא באוהל ביתי אם אתן שנת לעיני עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב, מנין שלא תעשה אלא עפ"י נביא, שנאמר ויבוא גד אל דוד ביום ההוא, עכ"ל. ונראה שהמציאה היא לעומת הדרישה, ובאשר לא התעורר בדבר זולתו ע"כ בלתי אפשר הי' שימצאו את המקום. וכמ"ש הרמב"ן (במדבר ט"ז פסוק כ"א) וז"ל ואילו היו ישראל חפצים בדבר ונתעוררו בו מתחילה הי' נעשה בימי אחד מהשופטים וכו' עיי"ש. ולפי דרכנו שמפני שלא דרשו לא היו מוצאים. ובאמת שיש בזה פלא גדול, הלוא מפורש בתורה מקום העקידה ושם (בראשית כ"ב י"ד) כתוב מפורש ה' יראה אשר יאמר היום בהר ה' יראה ופירש"י ה' יבחר ויראה לו את המקום הזה להשרות בו שכינתו ולהקריב כאן קרבנות וכו', בהר זה יראה הקב"ה לעמו, עכ"ל, א"כ הי' המקום ידוע להם. ודוחק לומר שידעו רק את ההר ולא את המקום המצומצם. ומוכרח לומר כי מאת ה' היתה זאת שלא יהי' המקום נגלה אלא לפי מסת הדרישה, וע"כ אף שהי' מפורש לא התבוננו בה בינה. דוגמא לדבר איתא בזוה"ק דזמן הקץ מפורש בתורה ולעתיד הכל יהיו רואין אותו מפורש בתורה ועתה הוא סתום ואין אתנו יודע עד מה. וכן הי' בענין ציון וירושלים.

השפת אמת (ראה תרל"ז) מסיים דבריו כי ע"י הזכירה שמבקשין בני"י תמיד בפה ובלב, בכל יום תמיד בנין בית המקדש, עיי"ז יתעורר כח הרשימה הנשאר קיים לעולם, ויהיה הגאולה עיי"ז במהרה בימינו אמן.

עיינ עוד בשפת אמת (תרומה תר"מ) שכתב וז"ל גם הפירוש כפשוטו שבכל עת שיהיה לבנ"י נדבת הלב בזה יכולין להתרומם ולבנות מקדש ה" כ אשר היה אח"כ בבנין ביהמ"ק שהתנדבו בימי דהע"ה... וכמו כן יש לקוות להשי"ת בגאולה העתידה כשיהיה תשוקה בלבבות בני"י אליו ית" בנדבת הלב בשמחה וז"ש וכן תעשו לדורות!

מדבריהם למדנו שבנו הדבר תלוי, כפי מיסת הדרישה כך זוכים למציאה.

הגאון רבי ישראל משקלאב ואתו עמו הרה"ק הבת עין במכתבם לעשרת השבטים, כותבים בזה"ל (מטה אהרן מכתב ג' עמוד פ"א ע"ב) ומפני שכל הדברים צריך התעוררות מלמטה תחלה וכו'.

בספר עזרת כהנים עמ"ס מדות להרה"ג ר' יהושע יוסף אב"ד מארד (ווארשא תרל"ג), אחר שהאריך בהשאלה אם בית המקדש יהיה קודם ביאת בן דוד כמשמעות הירושלמי או כבפשוטו שיטת רש"י ודעימיה שבית המקדש יתגלה מן השמים, כתב בזה"ל ועל כל פנים מידי ספקיא לא יצאנו, ולכן מחוייבין אנו לעסוק בה לאפוקי נפשינ מספיקא, דדילמא ההלכה כדעת הירושלמי וסייעתו הנ"ל.

הגאון רבי ישראל יעקב פישער זצ"ל ראב"ד העדה"ת, אמר (זכרון אלימלך תשע"ו) שאמר מיד בשחרור הר הבית היה עלינו לבנות מזבח ולהתחיל בהקרבת קרבנות, בעשייתנו זאת מיד היינו נושעים.

וכן כתב הגאון רבי אביגדור נבצנאל בקו' בתוככי ירושלים עמ' 60 שהגאון רבי נחום (פרצוביץ') אמר: שעלינו לחפור במקום המקדש כדי לגלות את מקום המזבח.

ואם כי הדברים נאמרו לפי 'בעתה', אבל 'אחישנה' יכול להיות בכל רגע ורגע [כדברי השאגת אריה], ואז יתגלה הכל בשעתא חדא וברגעא חדא, וימלא כבוד ה' בכל העולם, "כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם" אחכה לו בכל יום שיבוא. יה"ר שיבנה בית המקדש במהרה בימינו.¹⁷

¹⁷ הערות והארות אפשר לשלוח beis3beis3@gmail.com.